

Гостина старої дами (стислий переказ)

Фрідріх Дюрренматт

Трагікомедія

Дійові особи

Клер Цаханасян, з дому Вешер, мультимільйонерка ("Арменіан Ойл")

Її чоловіки VII — IX

Ключник

Робі, Тобі — весь час жують гумку

Кобі, Лобі — сліпі

Господарі:

Іль

Його дружина

Його донька

Його син

Бургомістр

Учитель

Священик

Лікар

Поліцай

Перший, Другий, Третій, Четвертий — міщани

Маляр

Перша, жінка

Друга жінка

Панна Луїза

Інші:

Начальник станції

Начальник потяга

Кондуктор

Інспектор з продажу заставного майна

Влазливі:

Газетяр I

Газетяр II

Радіорепортер

Оператор

Місце: Гюлен

Час: сучасність

ДІЯ ПЕРША

Дія відбувається у маленькому занедбаному містечку під назвою Гюлен. З усього видно, що містечко збідніле, що грошей немає ані в муніципалітеті, ані в громадян. Усі чекають дива, і, здається, воно таки здійсниться: от-от має прибути до містечка мільярдерка Клер Цаханасян, що колись народилася й виросла в цьому містечку. Кажуть, у сусідніх містечках вона збудувала де ясла для дітей, де лікарню, а де церкву. Їм же тільки й лишалось, як спостерігати поїзди, що мчать повз містечко, не зупиняючись. Хто ж їм винний? По-їхньому виходить, хто завгодно: "це все витівки масонів", "єврейська робота", "великий капітал", "міжнародний комунізм". І ще хто-небудь, тільки не вони самі. Тепер вони готуються до урочистої зустрічі Клер, малюючи плакат, репетируючи хто пісню, хто промову. Серед них і крамар Іль, до якого всі звертаються з надією, бо ж колись вони з Клер наче дружили. Іль і справді згадує, якою прекрасно була юна Клер, коли вони кохалися, зустрічаючись то в Петеровій stodolі, то в Конрадсвайлерському лісі. "Нас розлучило життя, тільки життя, як це буває на світі", — промовляє він і сам вірить у це. Тим часом учитель із бургомістром вишукують по документах відомості про Клару, яка тоді ще мала прізвище Вешер, і нічого хорошого не знаходять: вчилася поганенько, оцінки з поведінки теж не дуже, але все можна повернути по-іншому, адже тепер вона мільярдерка! Бургомістр планує зустріч і, сподіваючись на Іля, розчулено обіцяє зробити його своїм наступником. Але планам їхнім не судилося здійснитися, бо раптом біля станції зупинився потяг (вони називали його "Шалений Роланд"), який зроду тут не зупинявся. Виявляється, що якась дама потягла за аварійне гальмо й зупинила поїзд, начальник якого з обуренням переслідуює даму з рудим волоссям шістдесяти двох років. Дама видженджурена аж далі нікуди: на ній намисто з перлин, широченні золоті браслети. Супроводжує її цілий почет: ключник Бобі, десь років 80, у чорних окулярах, її чоловік VII-й з рибальським знаряддям у руках. Звичайно, це Клер Цаханасян, яка тепер робить усе, що тільки спаде їй на думку. Усі в паніці, адже ще не все готове до зустрічі, проте всі швидко оговтуються й починають усе за планом: виступ Бургомістра, який не чути через гуркіт потяга, що саме проїжджав повз станцію, співи хору тощо. Відбулася й зустріч з Ілем, який ласкаво назвав Клер відьмочкою, а потім "дика моя кішечка". Вона ж назвала Альфреда Іля "мій чорний леопард", хоча й зазначила, що він потовщав, постарів і розпився. Усі розчулені ідилією, та пані Цаханасян щось таке дивне часом промовляє. Ось вона питає в пастора, чи втішає той засуджених на смерть, а коли той говорить, що смертна кара в них скасована, то говорить, що все ще можливе. Та й серед її речей чомусь труна. Та хіба зрозумієш тих багатіїв! Головне, що вона привезла до Гюлена гроші! Вона представляє своїх дивних супутників: Тобі й Робі, які носять її на ношах, бо після аварії вона пересувається тільки так, — колишні гангстери, яких вона викупила за мільйон від страти. Вони належать тепер їй так само, як двоє сліпих, яких вона зве Кобі та Лобі. Разом з Ілем на ношах вона вирушає до Конрадсвайлерівського лісу. Поза очі всі перемовляються, що Іль тримає її в кулаці, так що зможе виманити її грошки. Щоправда, в учителя майнула думка про схожість Клер з грецькою богинею долі Паркою, і йому стало аж моторошно. Тим часом Іль, розчулений спогадами, цілком

щиро висловлює Кларі свій захват й сподівання, що та допоможе місту своєї юності. Клер нагадує, що сорок п'ять років тому вони цілувалися тут, а потім "ти одружився з Матильдою Блюмгард та з її галантерейною крамницею, а я зі старим Цаханасяном та його мільярдами у Вірменії. Він знайшов мене в одному гамбурзькому борделі". Іль цілком серйозно твердить, що все вийшло на краще. Він знову присягається їй у коханні, намагається поцілувати руку, проте Клер говорить, що то лише протез зі слонової кістки. Іль відсахнувся.

Усе містечко зібралося зустрічати Клер за гостинно розставленими столами, вкритими, втім, подертими обрусами. Клер проходить, вітаючись з гостями, і впізнає у дружині Бургомістра колишню однокласницю Анету Дурнолоб, відмінницю. Вітається вона і з дружиною Іля Матильдою, зазначаючи, що та змарніла й побіліла. Серед інших помічає гімнаста, змушує його продемонструвати м'язи й ставить дивне питання: чи він уже задушив ними кого-небудь. Усі сприймають це за жарт. Бургомістр виголошує заготовлену промову. У відповідь Клер цинічно заявляє, що була не така ідеальна, як її змалювали, бо картоплю для вдови Боль крапа не заради спасіння останньої від голоду, а тому що та надавала їй з Ілем постіль і дах над головою, коли було холодно в Петеровій stodolі. Та нині вона готова дати місту один мільярд, причому п'ятсот мільйонів місту і на кожного мешканця розділити ще п'ятсот. Щоправда, за однієї умови. Вона ще не сказала про умову, а всі вже раділи й кричали. Аж ось Бургомістр вирішив про неї дізнатися. І Клер промовила: "Я даю вам один мільярд і купую собі за нього справедливість". Усі почали кричати, що справедливість купити не можна, однак пані Цаханасян покликала свого ключника Бобі й звеліла йому зняти окуляри. Його впізнали. Це був колишній головний суддя у Гюлені на ім'я Гофер. Покликавши Іля, він нагадав, як той колись постав перед судом, коли Клара Вешер позивалася до нього, аби він визнав себе батьком її дитини. Та Іль тоді не мав уже наміру з нею одружитись, бо спокусився грошима її крамницею теперішньої своєї дружини. І тоді він привів двох свідків, які у суді збрехали, що спали з нею. Тепер вони з нею, вона не тільки розшукала обох — одного в Австралії, а другого в Канаді, — а й звеліла Тобі й Робі осліпити й каструвати їх, позбавила навіть їхніх імен, тепер вони звалися Кобі й Лобі. Вони все підтверджують. Іль говорить, що то просто давня й дурна історія, а "позов утратив силу через давність!" Та не для Клер. Суддя питає, що сталося з дитиною, і вона відповідає, що дитина померла, а сама вона стала повією. І винен у цьому Іль та вирок підкупленого суду. Тепер вона жадає справедливості, бо може її собі дозволити: "Один мільярд Гюленові, як хтось уб'є Альфреда Іля". Запанувала мертва тиша. Іль ще не вірить цьому. Бургомістр щось промовляє про європейські цінності, людяність. Та Клер урочисто говорить: "Я почекаю".

ДІЯ ДРУГА

Дія відбувається в місті на вулиці. На першому поверсі лавка Іля й поліційна дільниця. Трохи далі готель, де зупинилася Клер Цаханасян, куди несуть, як на похорон, квіти. Син Іля втішає батька, що їх не залякати, проте снідати з ним не сідає, як і дружина, і дочка. До лавки Іля йдуть і йдуть покупці, які замовляють найдорожчий

товар і не розплачуються, а просять записати їм усе в кредит. Іль схвилюваний. Скоро він помічає, що майже на всіх нові жовті черевики, що все містечко починає жити в борг, тобто сподівається на його смерть. Він кидається по захист до поліції, але й поліцейський у нових черевиках, та й сидить у кафе з дорогим пивом. Тоді Іль біжить до священика і бачить, що в того новий дзвін. На столі в нього зброя. Виявляється, в пані Цаханасян утік чорний леопард, і тепер усі на нього полюють. Іль добре розуміє алегорію і жахається. Він говорить священику, що боїться людей, бо вони полюють на нього, як на звіра. Спочатку священик говорить, що слід боятися Бога, боятися за свою безсмертну душу: "Колись, багато років тому, ви зрадили дівчину задля грошей і тепер думаєте, що люди вас також зрадять задля того самого. Свої вчинки накидаєте іншим". А потім, ніби щось згадавши, радить Ілю: "Тікай! Ми всі слабкі, християни і нехристи! Тікай! Дзвін гуде в Гюлені, дзвін зради. Тікай, не вводь нас у спокусу своєю присутністю" А Клер тим часом знову вирішила вийти заміж, аби вінчатися у соборі Гюлена. Голосно читає вона привітальні листи й телеграми звідусіль, коли лунають постріли. На питання Клер ключник відповідає, що в леопарда влучили і тепер він лежить перед крамницею Іля. Пані Цаханасян говорить, що їй жаль тваринки, та й усе. Звучить жалобний марш. А тим часом Іль уже на вокзалі. Щоправда, там нині все по-іншому: новий розклад замість наддертого, нові вивіски, реклама. Поволі з усіх боків сходяться гюленці й говорять, що йому нема сенсу втікати, бо вона його скрізь знайде. І разом з тим вони б краще позбавились його, хай би хтось, а не вони домовлялися з власною совістю. Та Іль наляканий, він боїться, що його неодмінно спинять, і залишається в місті, хоч і відчуває, що пропав.

ДІЯ ТРЕТЯ

Дія розпочинається у Петеровій stodolі, де сама у весільному вбранні сидить Клер, коли до неї приходять лікар і вчитель. Вона говорить, що стомилася після весілля і вже послала адвокатів уладнати чергове розлучення. Вони сказали, що тут у справі Іля. "О, хіба він помер?" — тільки й спитала Клер. Та виявилось, що вони з пропозицією до неї, аби на виплату їхніх боргів (бо вони придбали собі в кредит багато чого) вона б викупила фабрики Бокмана, Вагнера, пансіонат "Місце на осонні". Та виявилось, що все це і ще багато іншого й так уже їй належить, вона все тут скупила. Тоді вони намагаються закликати до її людяності, і Клер відповідає з гіркотою й цинізмом водночас: "Людяність, панове, створена для біржі мільйонерів, а з моєю фінансовою потугою можна дозволити собі міняти світовий лад. Світ зробив з мене повію, Тепер я зроблю з нього бордель. Хто не може брязнути калиткою, мусить тупати під чужу музику, якщо йому забажалося танцювати. Вам хочеться танцювати. Порядний тільки той, хто платить, а я плачу. Гюлен за вбивство...". Відтоді тон розмов про Клер змінюється. Навіть дружина Іля, яка свого часу вкрала в неї коханого, говорить, що "Кларочка заслужила на щастя після всіх тих злигоднів". Усі засуджують Іля, хоча репортерам ніхто не наважується сказати правди. Іль майже не виходить з дому. А старого вчителя, що хотів спинити зраду дружини Іля, ледве не побили. Сам Іль говорить учителю, що вже не бореться, бо не має права боротися, адже це він зробив з

неї те, чим вона є. "Я не можу врятувати ані себе, ані вас", — промовляє він. І старий учитель визнає: "Вас уб'ють... Спокуса надто велика, а наша біда надто тяжка. І я знаю не тільки це. Я також підніму на вас руку. Я відчуваю, як поволі стаю вбивцею. Моя віра в гуманність безсила. А тому, що я знаю це, я став п'яницею. Я боюсь, Ілю, так, як боялися ви. А ще я знаю, що колись стара дама прийде й до нас і що тоді з нами станеться те, що оце з вами..." Тим часом приїздить на новому автомобілі син Іля, дочка в новій сукні, а дружина придбала нове хутро. Тоді Іль просить сина покатати їх усіх і велить всім одягнутися. Поки вони одягаються, приходить Бургомістр із рушницею сказати, що сьогодні відбудуться збори з його питання, й пропонує Ілю рушницю, щоб той сам наклав на себе руки. Але Іль уже подолав свій страх і говорить, що погодиться з будь-яким їхнім рішенням, бо для нього їхня ухвала "буде справедливістю, а чим буде для вас, не знаю. Дай, Боже, щоб ви встояли перед вашим вироком. Ви можете мене вбити, я не нарікаю, не протестую, не боронюсь, але вашого вчинку не можу у вас відібрати". Бургомістр іде розчарований. З будинку виходять дружина, син і донька Іля, всі сідають в автомобіль і їдуть за місто. Коли доїхали до Конрадвайслерівського лісу, Іль просить його висадити й не чекати, бо на міські збори звідси він піде пішки. Тоді його родина спокійно вирушає в кіно. Якийсь час він сидить у задумі на дерев'яній лаві сам, коли це в супроводі почту з'являється Клер. Вона заявляє, що саме гуляє у своєму лісі, а він хіба що для годиться питає, хіба й ліс належить їй. Спочатку вони розмовляють про сторонні речі. З Клер прибув черговий чоловік, це вже Чоловік ІХ, лауреат Нобелівської премії, який прагне керувати її справою, але й на нього чекає роль така сама, як і на інших її чоловіків. Помалу розмова починає торкатися їхніх стосунків. І тоді він уперше питає про їхню померлу дитину: хто це був, як вона назвала дочку (виявляється, Женев'євою), як та виглядала, як померла. Обидва пригадують щемливе почуття кохання й близькості, але між ними зрада Іля і ціле життя. І він дякує їй за квіти на домовині в готелі, бо вже змирився, говорить їй, що це їхня остання зустріч, адже звідси він піде на міські збори і хтось його вб'є. Вона обіцяє забрати його домовину з собою на Капрі, де звеліла вибудувати в парку неподалік свого палацу мавзолей... Серед кипарисів. З видом на Середземне море. "Твоя любов померла багато років тому. Моя любов не могла померти. Але й жити не могла", — промовляє Клер, прощаючись з ним назавжди.

І от усі зібралися на збори. Всюди преса, яка, втім, нічого не знає до пуття. Мешканці Гюлена голосно осуджують Іля, ніби намагаючись виправдати себе, те, що має тут відбутися. Нарешті в залі залишаються тільки чоловіки й проголошують вирок, викрикуючи, що це не заради грошей, а задля справедливості, совісті і таке інше. Гасять світло, бо місяць і так світить. Іля обступають з усіх боків, а попереду на нього чекає гімнаст. Він? Підходить священик. Ілю подають цигарку. Священик намагається щось прочитати, та Іль його спиняє. Той говорить, що молитиметься за Іля.

"Моліться за Гюлен", — відповідає Іль. Лава чоловіків сходиться, а потім, коли приходить газетяр, розходиться. Іль лежить мертвий. Лікар констатує параліч серця. "Смерть із радості!" — тут-таки підхоплює газетяр, а йому вже наздогін викрикує

сенсацію інший. Входить Клер, велить показати його й промовляє: "Він знов такий, як був колись давно, чорний леопард". Іля кладуть у домовину, ту саму, приготовану заздалегідь, і Клер велить збиратися на Капрі. Проходячи повз Бургомістра, вона простягає йому чек. На вулицях, колись сірих і непоказних, вирує кольоровими вогнями нове місто Гюлен, де тепер зупиняються всі поїзди. Хор мешканців славить свою світлу годину:

Усі. Хай береже нас

Священик. Господь

Усі. У непевні облудні часи.

Бургомістр. Хай береже

Усі. Наш добробут

Мир наш

І волю,

Хай ніч нас мине,

Ніколи хай не затьмарить нам міста, що наново виросло, пишне й чудове, щоб ми в ньому вічно втішалися щастям.